

ELSŐ KORSZAK.

Legrégibb események, a magyarok betelepédéseig Erdélybe.

..... **884—892. Kr. u.**

4. §. Egy kis előzmény, és a szittyák.

A világtéremtéstől 1656-ik esztendő folyt, mikor, megsokalva Isten az emberi-nem gonoszságát, általános vizözönnel törlött el embert úgy mint minden állatot, melyek a szárazföldön éltek. Ámde míg az isteni igazság ekként és ily keményen sujtott, azalatt a vég-hetetlen jóság, nehogy a teremtés remekének, az embernek magva szakadjon, megkönyörülvén a jámbor Noén és istenfélő családján, ezt a legcsodálatosabb módon nem csak megmentette, hanem, mintegy második Ádámot, azon kegyelmes biztosítással helyezte vissza a föld további birtoklásába, hogy közönséges vizözönnel többé az emberi-nemet meg nem bünteti.

Noénak három fia volt, Sem, Khám és Jáfet, kiknek maradékai lassankint anynyira benépesíték ismét Ázsiát, hogy végre kénytelenek voltak innét más földrészekbe is elköltözni. S ime! mint köpüből a raj, tolt ki időközönként az emberi-nem ezen bölcsejéből a népek csoportja, s jelesen Európába a harmadik szülöttnék telepedett be nemzedéke.

A népek ezen több mint 12 századon át tartott hullámozása közben, igen valószínű, hogy Erdély legelső lakóit a szittyákban nyerte, még pedig ezeknek azon ágában, mely királynak mondatott.

A szittyák ép és erőteljes testalkattal bírtak, és a mellett, hogy igen is harczkedvelők voltak, közölők legszamosabban pásztoréletet éltek, mások földet műveltek, sőt a királyi agathyrsok némi mesterséget s kereskedést is űztek.

Ez utóbbiaktól a dákokat, kik, alapos kutatások nyomán, ugyanazon népnek bizonyulnak lenni a géta néven illetettel (dák = géta), délen a Duna választotta el. De a mint egyszer a hatalmas vízi gátokon áthatolniuk sikerült, ismételt be-becsapkodásaikkal nem csak nyugtalaníták szittyá szomszédaikat, hanem időhaladtával főlebb is nyomták ezeket észak felé, s ekként az, erőszakkal szerzett gyönyörű hazának ők lettek urai.

5. §. A dákok.

330. Kr. e. — 106. Kr. u.

Az Erdélybe települt dákok időfolytán egy meszeterjedő dák birodalmat alapítottak, melyet északról a Kárpátok, keletről a Pruth, délről a Duna, és nyugatról ugyancsak a Duna és Tisza határoltak; s e szerént moly Magyarhont a Tiszától, Erdélyt, Bukovínát, nyugati Moldvaországot és a Havasalföldet foglalta magában; sőt vannak, kik állítják, hogy talán még Besarábia, Bolgár-, Szerb- és Bosnyaországok is kiegészítő tartományai voltak volna.

A dákokat tűzhelyeiknél egyszerűség, s a hadban bátorság, ügyesség és kitartó erély jellemzék. Királyok által kormányoztattak, kik közül megemlítendő:

a) Sarmis.

A legrégeb dák királyok egyike. Miután az erdélyi bájos hátszegi vidéken országa szék- és fővárosát fölépíté: ezt magáról Sarmisegethusának nevezte el. Ugyancsak e királytól veheték igen hihetőleg a Sármas és Sármaság faluk is neveiket.

b) Börebista.

Mint békeszerető fejedelem, különösen országa belrendezésére fordítá gondjait; s egyszersmint népének törvényadója volt.

c) Kotiso.

E hős király nem csak féken tartá a rómaiak szerfölötti hódításvágyát, hanem volt idő, mikor magát Rómát is félelmesen fenyegette; mígnem Lentulus, Augusz-
tus császárnak főhadparancsnoka által legyőzetett.

A dákok és rómaiak közti vérengző tusakodás, leszámítva a be- beállott kisebb nagyobb szüneteket, in-
nentúl majdnem egy egész századon keresztül folytattatott a nélkül, hogy a versengők bármelyike is kimerült vagy
tönkre jutott volna.

d) Dorpáneus.

Ez Domitzián, a tunya római császár ellen oly ritka szerencsével hadakozott, hogy a császári seregek legnagyobb részét vezéreik főbbeivel együtt lekonzolta, s csak kevésnek sikerült menekvés által a győztes dákok
üldöző fegyverét kikerülni.

e) Deczebál.

A mit Dorpáneus elég fényesen megkezdett, ugyan-
azt Deczebál, az utolsó és legjelesb dák király még fényesebben folytatta. Igen, mert amaz csupán megverte a római seregeket, de ez úgy verte meg, hogy Domitzián roppant összeg aranyon kénytelenített tőle a békét megvásárolni s magát neki évenkinti adófizetésre kötelezni. És Róma, a hirneves világváros, már szinte 12 évtől fizette a lealázó adót a helyett, hogy ezen gyalázatot magáról valahogy lemosni bár egyszer megkísérelte volna! De azért ami haladt, nem maradt el.

E dicsőség a spanyol eredetű Trajának számára volt főtartva. Alig ült ugyanis e sok tekintetben igen nevezetes férfiú Nerva után a császári trónba, legelső gondját mindjárt arra fordította, hogy ne csak az adózást mondja föl Deczebálnak, hanem azt rajta meg is torolja. A szándékot gyors készülődés, és ezt rögtöni cselekedet követte.

Deczebál, ki eddigi szerencséje miatt vérszemre kapott, készen várta elszánt ellenét, s rendkívüli bátorsággal rohanta ezt meg Tordánál a Keresztesmezőn. De mind hiába! A rómaiak kemény fegyvercsapásai alatt megtörött végre a dákok harczias erélye, s királyuk futásban keresett menedéket. Hogy mily áron jutott Traján e győzedelemhez, ha a holtakkal borított csatatért nem nézzük is, mutatja sérülteinek tetemes száma, a kiknek sebeit még tulajdon biborpalástja széttépett darabjaival is kötözgette.

A kivívott győzelem után Traján Tarnisnak (ma Károly-Fehérvár) váltott, és ezt meghódítván, Sarmisegethusát (ma Várhely) fogta ostrom alá s ejtette hatalmába. Deczebált mindazáltal megkimélte, s meghagyva az előtte térdenállva könyörgőnek életét és méltóságát, vele azon föltétel alatt kötött békét, hogy Rómának adózója legyen.

E lealacsonyító béke egész lényében megrendíté az eddig oly hatalmas és anynyira rettegett dák királyt, s a gondolat, hogy ő épen azoknak fizessen adót, a kiktől ezt kapni megszokta, Deczebált a legszélsőbb végletekre ragadta. Azonkívül ugyanis, hogy az esküdött hűség ellenére ő maga és népe újból kardot kötött, a körülfekvő római tartományokat is fölkelésre unszolta, sőt a mi még undokabb, az ezek hallatára ismét Dákország felé nyomuló Trajánt fogadott orgyilkosok által akarta kivégeztetni. Ennyire vitte Deczebált sértett hiúsága s engesztelhetlen boszúvágya! csakhogy a mely vermet másnak ásott, abba előbb fölbérlett gyilkosai

s utánok őmaga esett; azok, mert aljas szándékuk elárultatván, életökkel lakoltak; ez, mert elvesztvén a csatát, nehogy a győztesek tegyék rá kezeiket, futása közben őmaga verte át magát fegyverével.

Deczebál halálával Dákország függetlensége is lehányatlott. Nevét megtartotta ugyan, hanem 106-tól Kr. u. Rómának lón alávetve, s mint a római birodalom egyik kiegészítő tartománya, római kormányzók által igazgattatott.

6. §. A rómaiak.

106 — 274.

Traján, a Deczebálon vett elhatározó győzelem után, fényes diadalmenettel vonult be Rómába, magával vivén a dák király fejét és ama nagymenyiségű kincsét, melyet ez még az ütközet megtörténte előtt a Strigy folyó medre alá épített boltozatokba rejtett, s a melynek hollétét egy Bicilis nevű fogoly árulta el. E gazdag zsákmányból a Dunán legott azon köhidnak rakatásához fogott, melynek romjai Orsován alúl, Gladova mellett, még ma is szemlélhetők; majd ismét Rómában emeltetett egy roppant márványszobrot, mely éveken át hirdesse az ő dákokon vett győzedelmeit.

Míg ekként önmagáról és az új hódítmány biztosításáról gondoskodott, azalatt mitsem mulasztotta el, hogy ezt egyszersmint jóllétre is emelje; s ez okból itt számos gyarmatot alapított, fejökké az ő nevérol Ulpia Trajánának nevezett Sarmisegethusát jelelvén ki. E római gyarmatosok, összevegyülve a benlakott dákokkal, látszatnak ősatyái lenni az oláh (= rumuny, román) népnek; míg, a sok egyéb közöl, egy más véleménye népet azon ulachoknak tarja utódaul, kik Zeno császár idejében a bolgárokkal együtt ütöttek a keleti birodalomba.

Dákországot, mint már római tartományt, valószínűleg még Traján osztotta föl alsó (= inferior) és

felső (= superior) részre, mely utóbbi nevezet Erdélyt jelezte. Ez ismét, igen hihetően Antoninus Pius császár idejétől, Auraria, Apulensis és Malvensis Dacia nevű kerületekre oszlott. — Dacia-Auraria a Maros, Aranyos és Kis-Szamos jobb partjai közötti érczvidék római városait, telepítvényeit foglalhatta magában, Alburnum Majus fővárossal, mely Abrudbánya és Verespatak környékén létezett; — Dacia-Apulensis-t a nyugati érczhegyek. Olt, keleti havasok s a. Maros bal partja között volt római gyarmatvárosok alakíthaták, Apulum (a mai Károly-Fehérvár) fővárossal; — Dacia-Malvensis végre, Malva fővárossal, Erdélynek a Szilágyság felé eső részében kereshető *).

Noha pedig már 274-dik esztendőben Aurelián császár kénytelen volt innét hadait kihúzni, kikhez aztán számos gyarmatos is csatlakozott, hogy e kies tartományt a góthoknak engedje át: fölötte sok mégis a mit a rómaiak ezen másfél százados birtoklásuk alatt itt létre hoztak. Vagy nem szóló tanúi-e az ő érdemeiknek azon város és imaház-romok, azon útnyomok, pénzek, téglák, föliratok és egyebek, melyekkel (kivált Várhely körül) majd minden lépten-nyomon találkozunk?

7. §. A góthok. 274 — 376.

Beülvén a góthok Dákországba: mint szeszélyes szomszédai a rómaiaknak, ezekkel hol baráti, hol ellenséges viszonyban állottak. Sőt vallási villongások miatt egymás közt is anynyira meghasonlottak, hogy alig egy század leteltével, 376-ban a hunoknak nem épen a legnagyobb erőfeszítésbe került őket birtokukból kiűzni és tőlök ezt elfoglalni.

*) Torma Károly. Dacia fölosztása a rómaiak alatt. 26— 27. II.

8. §. A hunok.

376 — 454.

Ez életrevaló ága a szittya nemzedéknek, Attila hős királya idejében a hadi dicsőség tetőpontján állott. De a hogy e hirneves és méltán rettegett királynak a halál lezárta szemeit: a fiai között fölmerült testvéri egyenetlenségek ellenök lázíták mindama népeket, kiket előbb leigáztak, s kizaklattatván általok itteni lakhelyökből, Hunniát 454 után csakhamar a gepidáknak kénytelenítették átengedni.

Azon ereklyéknek, melyeket a hunok Erdélyben hátrahagytak, egyik legföltünőbbike ama nagyszerű árok, mely Rétynél kezdődvén Háromszékben, innét Magyaros felé Bodzának tart, s melyet a nép homárkának, a történetbuvárok meg hunárkának mondanak; továbbá a Rika, mely három □ mérföldnyi erdőségről azt vélik, hogy Rékáról, Attilának ide temetett nejéről neveztetnék így. De ne keressük a holt emlékeket, hiszen ott vannak a tőlök leszármazó székelyek, a kikre Erdély, e drága hon, még ma is büszkeséggel mutat fiai koszorújában.

9. §. A gepidák, longobárdok és avarok.

454 — 799.

Az Etele fiain diadalmaskodó gepidák azonkívül, hogy Moldovát és Oláhországot megszállották, egyszersmint Erdélyt s a Tisza mellékeit is birodalmok hátaiba kebelezték. — Nyomukba a longobárdok léptek, mint a kiknek, ismételt ütközetek után, 527-ben nem csak a gepidák közé sikerült magokat befészkelniök, hanem 567-ben itteni uralmoknak is véget vetniök. — Azonban, mert a longobárdok már a következő 568-ban Olaszországra vetették magokat: az itt kivívott győzelem gyümölcseit szövetségesöknek, az avaroknak, inkább várkunoknak engedték, kik aztán, mi-

velhogy erőszakoskodásuk nyomasztólag nehezedett a frank birodalomra, 791 — 799 között Nagy Károly által törettek meg úgyanyyira, hogy inntúl alig egy emberkor után végképen eltüntek a történelemből.

10. §. Visszapillantás.

A népek e multból vett képei, melyek itt kiállítvák, inkább csak névszerént vannak bemutatva, mint valamenynyire bár ismertetve; minek oka különösen ama többé kevésbé sötét homály, mely fölöttök borong, és a mely miatt azok némelyeit kivált, főbb vonalaikban is alig lehet tisztán kivenni.

S mégis, ha rajtok amúgy komolyan elmerengünk, minden vonásban oly találóan, oly hű kinyomatban mutatkozik az isteni gondviselés, hogy szinte látni hiszi az ember, mint kalauzolja az eszes teremtményeit azon magasztos cél felé, a melyre alkotvák, s mint buzog őket minden tekintetben boldogítani!

Népek tolulnak népek fölé, mint áradatkor hullám hullámra, s vérfagylaló módon emészti egyik a másikat: ámdé e surlódás közben ismerni tanulják egymást, érezni kezdik emberi méltóságukat, s a mi selejtes — pedig mennyi! — van rajtok, lassan-lassan levetkezik azt, s így a polgárisodás magasabb fokaira emelkednek. Az öltözet, életmód s szokások célszerűbb változtával, mit az egymással érintkezés szokott szülni, az erkölcsök is szemlátomást nemesbülnek, s az ember egyre jobban kezd önmagához hasonlítani.

Igaz ugyan, hogy az emberi-nem tökéletesbülésének itt még csupán csak rügyeivel találkozunk: lehetlen mégis ezek fölött is szivből nem örvidenünk, tudván, hogy belőlök, a már e korszakban Erdély határai között is jelentkező keresztény vallás jótékony hatásai alatt, majdan a legszebb virágok s ezekből ismét a legízletesebb gyümölcsök fejlődhetnek ki.